

The Dialectic of Government and Society During the Constitutional Monarchy of Amanullah Khan (1919-1927)

Binazir Ghafari¹, Roholla Eslami^{2*}, Vahid Sinaee³, Hossein Athari⁴

¹ PhD student in Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: binazir.gh@yahoo.com

² Corresponding author: Associate Professor of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.
Email: Eslami.r.um.ac.ir

³ Associate Professor of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad Mashhad, Iran. Email: Sinaee.um.ac.ir

⁴ Associate Professor of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: athari@um.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
13 February 2025
Revised version
received:
1 March 2025
Accepted:
5 April 2025
Available online:
22 December 2025

Keywords:
Collective identity,
student movements,
leftism,
Tudeh Party,
United States,
Iranian student
organizations,
Marxism

ABSTRACT

Objective:

This research examines the complex and longstanding dialectic between the state and society during the constitutional monarchy of Amanullah Khan in Afghanistan (1919-1927). The main research question focuses on identifying the nature of the ruling government in Afghanistan during this period through an analysis of the characteristics of the interaction between the state and society. This era witnessed tensions and changes in the power structure that require careful examination to determine the nature of the established government. The research is based on the framework of “The Narrow Path to Freedom” proposed by Robinson and Acemoglu, which explores the political and economic structures in various societies. This theoretical framework aids in analyzing the interaction between the state and society during the reign of Amanullah Khan. The research question posed is: By focusing on the dialectical interaction of the state and society in Afghanistan from 1919 to 1927, what type of Leviathan emerged during the reign of Amanullah Khan, and what were its characteristics? This research is based on the method of qualitative data analysis from sources. Amanullah Khan’s modernizing reforms faced cultural and social resistances that led to tensions between the state and society. The findings indicate that this dialectical interaction resulted in the formation of a conditional Leviathan with authoritarian characteristics. Despite attempts at modernization, the government during this period continued to maintain its centralized authority.

***Cite this article:** Eslami, Rohola; Ghafari, Binazir; Sinaei, Vahid; Athari, Hossein (2025). “The Dialectic of Government and Society during the Constitutional Monarchy of Amanullah Khan (1919-1927)”, *Fasl’ nāmeḥ-ye siyāsāt (Politics Quarterly)* 55, (4): 895-923, DOI:<https://doi.org/10.22059/JPQ.2025.389704.1008290>

Extended abstract

This study explores the complex and enduring relationship between the state and society during the constitutional monarchy of Amanullah Khan in Afghanistan from 1919 to 1927. This period represents a crucial juncture in Afghan history, characterized by significant modernization efforts and shifts in the power dynamics between the government and the populace. The central research question seeks to identify the nature of the ruling government during this era by analyzing the characteristics of the interaction between the state and society. This involves examining the tensions, reforms, and resistances that shaped the political landscape of Afghanistan during Amanullah Khan's reign.

Amanullah Khan's rule was marked by ambitious attempts to modernize Afghanistan, inspired by Western models. These reforms aimed to transform various aspects of Afghan life, including education, law, and social customs. However, these initiatives faced substantial opposition from traditional elites, religious leaders, and tribal groups, who perceived them as threats to their established authority, cultural values, and way of life. This divergence in vision led to increased friction between a state seeking to implement modern reforms and a society often resistant to such rapid change. Understanding this dynamic is crucial to assessing the nature of governance that emerged.

The research is grounded in the theoretical framework presented in **The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty** by Daron Acemoglu and James A. Robinson. This framework provides a valuable lens for analyzing the interplay between state power and societal forces. Acemoglu and Robinson emphasize the importance of a balance between a strong state and an engaged society for achieving liberty and prosperity. In the context of Amanullah Khan's Afghanistan, this framework allows for a nuanced examination of how the relationship between the state's modernization agenda and societal resistance shaped the political environment. The research seeks to determine whether the state evolved into a despotic entity that suppressed individual freedoms or if societal forces were able to exert sufficient influence to hold the state accountable. Specifically, the research asks: By focusing on the dialectical interaction of the state and society in Afghanistan from 1919 to 1927, what type of Leviathan emerged during the reign of Amanullah Khan, and what were its characteristics? This question seeks to categorize the nature of the government. The concept of the "Leviathan," borrowed from Thomas Hobbes, is used here to describe the form and function of the state, particularly its exercise of power and authority. The study aims to determine whether the state under Amanullah Khan became an overbearing power or operated within constraints imposed by societal forces.

The methodology employed in this research is qualitative data analysis. A variety of sources, including government documents, historical accounts, and scholarly works, are examined to provide a comprehensive understanding of the period. This approach allows for a detailed reconstruction of events and an assessment of the various factors that influenced the relationship between the state and society. The research findings suggest that the government of Amanullah Khan should be described as an autocratic state, yet one with elements of constitutionalism and efforts toward social and political reform.

In conclusion, this research posits that the reign of Amanullah Khan saw the emergence of an autocratic state characterized by authoritarian tendencies but also

incorporating elements of constitutionalism and reformist initiatives. The interplay between the state's modernization efforts and societal resistance determined the nature of the government and its relationship with the Afghan population. This study contributes to a better understanding of the dynamics that shaped modern Afghanistan and offers insights into the challenges inherent in state-building and social transformation within a traditional society. The findings underscore the need for a balanced approach between state power and societal autonomy to foster sustainable development and political stability.

دیالکتیک حکومت و جامعه در دوره پادشاهی مشروطه امان‌الله خان

بی‌نظیر غفاری^۱، روح‌الله اسلامی^۲، وحید سینائی^۳، سیدحسین اطهری^۴

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گروه اندیشه‌های سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

رایانامه: binazir.gh@yahoo.com

^۲ نویسنده مسئول: دانشیار علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

رایانامه: Eslami.r@um.ac.ir

^۳ دانشیار دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: Sinaee@um.ac.ir

^۴ دانشیار دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه: athari@um.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

این پژوهش به بررسی دیالکتیک پیچیده و دیرینه بین حکومت و جامعه در دوره پادشاهی مشروطه امان‌الله خان در افغانستان (۱۹۱۹-۱۹۲۷) می‌پردازد. سؤال اصلی پژوهش این است که با تمرکز بر رابطه دیالکتیکی حکومت و جامعه در افغانستان از سال ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۷، چه نوع لویاتانی در دوران سلطنت امان‌الله خان شکل گرفت و چه ویژگی‌هایی داشت؟ فرضیه اصلی این تحقیق، استوار بر چارچوب «راه باریک آزادی» رابینسون و عجم اوغلو، این است که دولت امانی با وجود تلاش برای مدرنیزاسیون و نهاده‌سازی عناصر مشروطیت، به دلیل مقاومت‌های اجتماعی و فرهنگی نتوانست به‌طور کامل از ویژگی‌های استبدادی و تمرکز قدرت رها شود و به لویاتان غایب تبدیل شد. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل کیفی داده‌ها از منابع، نشان می‌دهد که اصلاحات مدرن‌گرایانه امان‌الله خان با مقاومت‌های فرهنگی و اجتماعی مواجه شد و به ایجاد تنش بین حکومت و جامعه انجامید. یافته‌ها حاکی از آن است که حکومت امان‌الله خان، با وجود تمرکز قدرت و ویژگی‌های استبدادی، در تلاش برای نهاده‌سازی برخی عناصر مشروطیت از طریق اصلاحات قانونی و اجتماعی با چالش‌های جدی روبه‌رو بود و در نهایت به لویاتان غایب تبدیل شد.	نوع مقاله: پژوهشی
	تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۵
	تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۱۱
	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۱۶
	تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱
	کلیدواژه‌ها: پادشاهی مشروطه، لویاتان، اصلاحات مدرن‌گرایانه، استبداد، مقاومت اجتماعی

* استناد: غفاری، بی‌نظیر؛ اسلامی، روح‌الله؛ سینائی، وحید؛ اطهری، سیدحسین (۱۴۰۴). دیالکتیک حکومت و جامعه در دوره پادشاهی مشروطه امان‌الله خان، فصلنامه سیاست، ۵۵ (۴)، ۸۹۵-۹۲۳.
<http://doi.org/10.22059/JPQ.2025.389704.1008290>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

رابطه دیالکتیکی حکومت و جامعه، به مثابه فرایندی پویا و متقابل، نقش محوری در شکل‌دهی تحولات تاریخی جوامع ایفا می‌کند. این پژوهش به بررسی این دیالکتیک پویا در دوره پادشاهی مشروطه امان‌الله خان در افغانستان می‌پردازد؛ دوره‌ای که شاهد تقابل و تعامل میان نهاد قدرت و جامعه‌ای بود که به دنبال مشارکت بیشتر در سرنوشت خود بود. در این دوره، حکومت افغانستان با چالش‌های بنیادین مشروعیت و اقتدار مواجه بود. سنت‌های استبدادی با خواسته‌های فزاینده جامعه‌ای که خواهان مشارکت واقعی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی بود، برخورد می‌کرد. جامعه افغانستان نیز از گروه‌های گوناگون با منافع و دیدگاه‌های متفاوت تشکیل می‌شد که هریک به شکلی در شکل‌گیری سیاست‌ها و تحولات سیاسی نقش داشتند. دوران پادشاهی مشروطه امان‌الله خان، دوره‌ای پر از تناقض و تحول است. در این بخش، تعامل پیچیده حکومت و جامعه در دوره پادشاهی مشروطه بررسی و نشان داده می‌شود که چگونه این دو بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. پس از مرگ حبیب‌الله خان، افغانستان شاهد چهار نوع حکومت با رویکردهای متفاوت و متناقض بود که هر کدام فصل جدیدی در تاریخ پرفرازونشیب این کشور رقم زدند. امان‌الله خان، که استقلال افغانستان را از بریتانیا در سال ۱۹۱۹ به دست آورد با برنامه‌های اصلاحی وسیع و مدرن‌گرایی، در پی دگرگونی ساختار سنتی و ایالتی حکومت بود. هدف او همگامی با تمدن غرب و ایجاد اصلاحاتی اساسی در ساختارهای اداری، اجتماعی و فرهنگی کشور بود. اما این آرمان‌های بلندپروازانه، همواره با مقاومت‌های فرهنگی، اجتماعی و باورهای سنتی جامعه افغانستان روبه‌رو بود و به تضاد و کشمکش میان حکومت و جامعه انجامید. این پژوهش، با تمرکز بر تعامل دیالکتیکی حکومت و جامعه در افغانستان از سال ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۷، به بررسی نوع لویاتان شکل‌گرفته در دوران سلطنت امان‌الله خان و ویژگی‌های آن می‌پردازد. فرضیه پژوهش این است که در بازه زمانی ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۷ میلادی، تعامل دیالکتیکی میان دولت و جامعه در افغانستان، به پیدایش دولتی با ویژگی‌های استبدادی، اما همراه با عناصر مشروطیت و تلاش‌هایی برای اصلاحات اجتماعی و سیاسی می‌گذاشتند.

۲. روش تحقیق

روش‌شناسی جامعه‌شناسی تاریخی در پژوهش حاضر بر تحلیل مسیرهای بلندمدت تحولات سیاسی افغانستان متمرکز است؛ این روش نهادهای قدرت و تعاملات کلیدی میان دولت و جامعه را واکاوی می‌کند تا الگوهای تکرارشونده ساختاری، از جمله تأثیر «وابستگی به مسیر» و ماهیت نهادهای (استخراجی یا فراگیر) حاکم را بر اساس چارچوب‌هایی نظیر اوغلو و رابینسون شناسایی

کند و در نهایت، مبنایی عمیق و ریشه‌دار برای تدوین راهکارهای سیاستی جهت تقویت حکمرانی فراهم می‌آورد.

۳. پیشینه تحقیق

پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل جامع ویژگی‌های جامعه و ساختار حکومت افغانستان در دوره زمامداری امان‌الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۷) طراحی و اجرا خواهد شد. این پژوهش در پی شناسایی و تبیین نوع لویاتان حاکم در این دوره تاریخی است، تمایز اصلی این پژوهش با ادبیات موجود در این حوزه، در رویکرد تحلیلی عمیق‌تر و جامع‌تر به ابعاد گوناگون اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی این دوره نهفته است. درحالی‌که پژوهش‌های پیشین ممکن است به بررسی منفرد و مجزای این ابعاد پرداخته باشند، این پژوهش با نگاهی تفصیلی و یکپارچه به دنبال بررسی تعاملات و تأثیرات متقابل این عوامل است. این رویکرد به درک دقیق‌تری از ماهیت حکومت و جامعه در دوره امان‌الله خان کمک خواهد کرد. همچنین این پژوهش به بررسی دقیق‌تر و موشکافانه‌تر خصیصه‌های مشروطیت در تقابل با ویژگی‌های استبدادی در حکومت امان‌الله خان می‌پردازد، که در مطالعات قبلی کمتر مورد توجه جدی قرار گرفته است. بسیاری از پژوهش‌ها به بررسی علل ضعف دولت افغانستان از منظرهای گوناگون پرداخته‌اند، این پژوهش در پی درک عمیق‌تر تعاملات پیچیده بین دولت و جامعه و نقش این تعاملات در شکل‌دهی ساختار قدرت سیاسی است.

ادبیات مربوط به افغانستان و دولت‌سازی در این کشور را می‌توان به چند دسته کلی تقسیم کرد:

۱. **مطالعات مربوط به عوامل ساختاری و نهادی:** دسته‌ای از پژوهش‌ها بر عوامل ساختاری و نهادی مؤثر بر دولت‌سازی در افغانستان تمرکز دارند. برای مثال هادیان (۱۳۸۸) به بررسی تأثیر عوامل جغرافیایی و پراکندگی قومی بر ضعف دولت‌سازی اشاره می‌کند. در همین زمینه جهانگیر و حسینی (۱۳۹۳) با رویکردی ساختارگرایانه، بر مؤلفه‌های ساختاری و اجتماعی در فرایند دولت‌سازی تأکید می‌کنند. رجیمی (۱۳۹۸) نیز در کتاب خود، تأثیر نظام ریاستی متمرکز را بر تحکیم دموکراسی و مهار جنگ در افغانستان بررسی کرده است.

۲. **مطالعات مربوط به تعامل دولت و جامعه:** این دسته از پژوهش‌ها به بررسی رابطه بین دولت و جامعه و تأثیر آن بر توسعه سیاسی و اجتماعی افغانستان می‌پردازند. ابراهیمی (۱۳۹۹) به رابطه نامناسب بین مرکز و اطراف و تأثیر آن بر منازعات اجتماعی و سلسله‌مراتب قومی اشاره می‌کند. عجم اوغلو و رایینسون (۱۴۰۱) نیز در کتاب خود، به نقش نهادهای برخاسته از مردم و رابطه دولت و ملت در موفقیت یا شکست کشورها می‌پردازند.

۳. **مطالعات مربوط به نقش عوامل خارجی:** دسته دیگری از پژوهش‌ها به بررسی نقش عوامل خارجی در تحولات سیاسی و اجتماعی افغانستان می‌پردازند. خلیلی و فاردقی (۱۳۹۶) به چگونگی شکل‌گیری دولت‌سازی نوین افغانستان تحت تأثیر نیروهای خارجی و رخداد‌های بین‌المللی اشاره می‌کنند. سوهرکه (۲۰۱۳) نیز به بررسی انتقادی مداخله بین‌المللی در دولت‌سازی افغانستان و تناقضات ذاتی آن می‌پردازد.

۴. **مطالعات مربوط به هویت ملی و انسجام اجتماعی:** این دسته از پژوهش‌ها به بررسی چالش‌های مربوط به هویت ملی و انسجام اجتماعی در افغانستان می‌پردازند. مشرقی (۱۳۹۸) در کتاب خود، به بررسی بحران هویت ملی و پراکندگی هویتی در افغانستان می‌پردازد. سجادی (۱۳۸۰) نیز در کتاب خود، به بررسی شکاف‌های قومی-مذهبی و ارتباط آن با جنگ‌های داخلی پرداخته است (Sajadi, 2012).

در مجموع، ادبیات موجود در زمینه افغانستان و دولت‌سازی، تصویری پیچیده و چندوجهی از چالش‌ها و فرصت‌های پیش روی این کشور ارائه می‌دهد. با این حال، بسیاری از این پژوهش‌ها به صورت مجزا به بررسی عوامل مختلف پرداخته و کمتر به تعاملات و تأثیرات متقابل این عوامل توجه کرده‌اند. همچنین برخی از این تحقیقات به شدت متأثر از رویکردهای نظری خاصی هستند و از توجه به واقعیت‌های عینی و شرایط خاص افغانستان غفلت کرده‌اند. پژوهش حاضر تلاش می‌کند با رویکردی جامع‌تر و واقع‌بینانه‌تر، به بررسی تعاملات پیچیده بین دولت و جامعه در دوره امان‌الله خان بپردازد و درک دقیق‌تری از ساختار قدرت سیاسی در این دوره ارائه دهد.

۴. چارچوب نظری

نظریه عجم‌اوغلو و رابینسون در کتاب *راه باریک آزادی*^۱ به عنوان چارچوب تحلیلی مؤثر، به منظور درک پیچیدگی‌های تعامل میان جامعه و حکومت در افغانستان، به ویژه در دوره پادشاهی مشروطه امان‌الله خان شناخته می‌شود. بر اساس این نظریه، برای اجتناب از فروپاشی اجتماعی ناشی از فقدان حاکمیت (وضعیت جنگ همه علیه همه) یا سلطه هنجارهای اجتماعی سفت و سخت (قفس هنجارها) و یا استبداد مطلقه دولت (لویاتان مستبد)، ضرورت وجود نهادی حاکمیتی احساس می‌شود که توانایی اعمال قانون، کنترل خشونت، حل تعارضات و ارائه خدمات عمومی را دارا باشد. اما این نهاد حاکمیت باید همزمان توسط جامعه‌ای قدرتمند و سازمان‌یافته مهار و کنترل شود. این حالت مطلوب، که نویسندگان آن را «لویاتان مهارشده» نامیده‌اند، در فضایی میان حاکمیتی ضامن امنیت و جامعه‌ای کنترل‌کننده قدرت افراطی دولت شکل می‌گیرد؛ فضایی

1. Robinson and Emoglu's The Narrow Path to Freedom answers the question: Why do some countries achieve freedom and others do not?

که «راهرو باریک» نامگذاری شده است. در نتیجه، به جای اتخاذ رویکردی مظلوم‌نمایانه، باید بر مسئولیت‌پذیری و خود دلالت‌گیری تأکید شود. در این زمینه این نظریه می‌تواند به تحلیل دقیق‌تری از وضعیت اجتماعی و سیاسی افغانستان و چالش‌های آن در برابر توسعه و آزادی کمک کند و برای بهبود تعاملات میان حکومت و جامعه راهکارهای نوینی ارائه کند (Matera, 2022: 3-4).

این نظریه به تعادل قدرت میان دولت و جامعه تأکید دارد و نشان می‌دهد که دولت قوی در کنار جامعه ضعیف می‌تواند به استبداد منجر شود، در حالی که دولت ضعیف هنگامی که جامعه قوی باشد، به هرج و مرج و بی‌نظمی دامن می‌زند. کتاب *دالان تنگ آزادی* مفاهیم نظریه را بسط می‌دهد و استدلال می‌کند که دستیابی به آزادی فرایند مستمر و پویاست که در آن نبرد میان دولت و جامعه مدنی جریان دارد. این تعادل قدرت، به جای آنکه به معنای برابری مطلق باشد، به توانایی جامعه در نظارت و محدود کردن فعالیت‌های دولت اشاره دارد. ایجاد این تعادل می‌تواند به رشد ظرفیت نهادها و نیز توسعه پایدار و مؤثر بینجامد. عوامل تعیین‌کننده در این تعادل شامل انواع مختلف دولت (لویاتان)^۱ و سیر تکاملی آن است. راهبرد پیشنهادی این نظریه شامل تغییر نگرش به قدرت از ساختار هرمی به شبکه‌ای است؛ به این معنا که قدرت باید بین تمام اعضای جامعه توزیع شود و هیچ‌گونه قدرت مطلق وجود ندارد. همچنین تقویت بخش‌های دولت که وظیفه مشروعیت‌بخشی و برقراری ارتباط با جامعه را دارند و تمرکز بر میدان‌ها یا فضاهای تعامل نیروهای اجتماعی به جای ساختارهای رسمی، از دیگر نکات کلیدی این نظریه هستند. عجم‌اوغلو و رابینسون چهار نوع لویاتان را شناسایی می‌کنند: ۱. مستبد، ۲. غایب، ۳. در غل و زنجیر و ۴. کاغذی. این تنوع نشان می‌دهد که نوع حکومت و نحوه تعامل آن با جامعه بر کیفیت و ثبات جامعه تأثیر مستقیم دارد (Acemoglu & Robinson, 2022: 531-532).

در لویاتان استبدادی با افزایش نفوذ دولت بر جامعه، ظرفیت اجتماعی به‌طور فزاینده‌ای تضعیف می‌شود. این تضعیف به ناتوانی جامعه در سازماندهی و چالش با قدرت منجر شده و قدرت دولت و نخبگان سبب تضعیف جامعه می‌شود. درباره لویاتان غایب، جامعه در قدرت قوی‌تری قرار دارد و از ظهور سلسله‌مراتب سیاسی و نهادهای دولتی قوی جلوگیری می‌کند. در این حالت، ساختارهای نهادی تمایل به تحلیل رفتن دارند و جوامع به سمت عدم تمرکز تمایل دارند. لویاتان مشروط، قدرت سیاسی از مردم ناشی می‌شود و می‌تواند به نهادهای دولتی یا حکام واگذار شود. این حکام و نهادها می‌توانند اختیارات و مسئولیت‌های بیشتر را اعمال کنند، اما باید تحت نظارت و پاسخگویی به مردم باشند و طبق منافع و مصالح عمومی عمل کنند (Acemoglu & Robinson, 2022: 6-9).

محدود، همچنان ماهیتی مستبد دارد. نبود نهادهای مدنی قوی و مشارکت فعال اجتماعی، به نهادهای حکومتی این امکان را می‌دهد که به راحتی بر وضعیت موجود تسلط یابند و از هرگونه تحولی که ممکن است به تقویت قدرت ملت بینجامد، جلوگیری کنند (Sarhaddi & Najafzadeh, 2023: 15).

۵. حکومت امان‌الله خان در افغانستان (۱۹۱۹-۱۹۲۹)

امان‌الله خان، سومین پسر امیر حبیب‌الله خان، در سال ۱۹۱۹ میلادی در شرایطی بر تخت سلطنت افغانستان نشست که کشور پس از جنگ جهانی اول با چالش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی متعددی روبه‌رو بود. در دوران حکومت پدرش، افغانستان سیاست بی‌طرفی را در پیش گرفته بود، اما در عین حال، نفوذ قدرت‌های خارجی به‌ویژه بریتانیا، در امور داخلی کشور محسوس بود. امان‌الله خان که وارث این وضعیت بود، از همان ابتدا رویکردی متفاوت و بلندپروازانه را در پیش گرفت و تلاش کرد افغانستان را به‌سوی استقلال کامل و مدرنیزاسیون سوق دهد. امان‌الله خان عمیقاً تحت تأثیر اندیشه‌های محمود طرزی، روشنفکر و روزنامه‌نگار برجسته افغان، قرار داشت. طرزی با تأکید بر استقلال سیاسی و فرهنگی افغانستان، خواستار ایجاد نظام حکومتی مدرن و مبتنی بر قانون بود. او همچنین ضرورت اصلاحات در زمینه‌های مختلف از جمله آموزش، بهداشت و اقتصاد را مطرح می‌کرد. امان‌الله خان با الهام از این اندیشه‌ها، مفهوم «پادشاهی مشروطه» را به‌عنوان الگوی حکومتی خود برگزید. در این نظام، اگرچه پادشاه همچنان به‌عنوان رأس حکومت باقی می‌ماند، قدرت او محدود به قانون اساسی می‌شد و اداره امور کشور به دست نمایندگان منتخب مردم سپرده می‌شد. این ایده، اگرچه در زمان خود بسیار پیشروانه به‌نظر می‌رسید، در عمل با چالش‌های زیادی روبه‌رو شد.

امان‌الله خان به‌منظور جلب حمایت مردم و پیشبرد اهداف خود، رویکرد مردمی را در پیش گرفت. او با سفرهای متعدد به مناطق مختلف کشور، با بزرگان اقوام و قبایل دیدار کرد و به مشکلات و خواسته‌های آنان گوش می‌داد. اصلاحاتی در زمینه‌های آموزش، بهداشت و اقتصاد آغاز کرد که در ابتدا با استقبال عمومی مواجه شد، اما به تدریج با مخالفت‌هایی از سوی گروه‌های سنتی، محافظه‌کار و برخی روحانیان مواجه شد. در دوران سلطنت خود، او مدارس جدیدی تأسیس کرد، به تحصیل دختران توجه ویژه‌ای داشت و بیمارستان‌ها و مراکز درمانی را راه‌اندازی کرد. همچنین تلاش‌هایی در زمینه توسعه صنایع و تجارت داخلی انجام داد و قانون اساسی جدیدی را تصویب کرد (Corna, 2004: 42-44).

امان‌الله خان تجددگرا در سال ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۹م در میان حاکمان افغانستان معاصر بی‌همتا بود، به این دلیل که پشتوانه همه اقوام افغانستان حتی منتقدان سیاست‌های نوسازی را با خود

داشت و دلیل حرمت به امان‌الله خان بیشتر از فسخ معاهده گندمک (در ۲۶ می ۱۸۷۹ معاهده ننگین گندمک امضا شد که به موجب آن افغانستان باید با مشورت انگلیس روابط خود را با سایر کشورهای خارجی تنظیم می‌کرد) و استرداد استقلال سیاسی افغانستان در آگوست ۱۹۱۹ نشأت می‌گیرد. علاوه بر این مهم‌ترین رویداد در زمان سلطنت امان‌الله خان تصویب نخستین قانون اساسی افغانستان در سال ۱۹۲۳ م در لویه جرگه جلال‌آباد بود. بر اساس این قانون اساسی برای اولین بار رابطه دولت و جامعه و حقوق و تکالیف شهروندان افغانستان در چارچوب اصول و ارزش‌های مدرن به‌روشنی تعریف شد. از مهم‌ترین اصلاحات وی قانون اساسی نسبتاً مدرن، توجه به تعلیم و تربیت عصری و حقوق شهروندان و نیز لغو بردگی انسان هزاره بود (Taheri, 2024: 65-66).

اصلاحات امان‌الله خان شامل استقلال افغانستان و بیرون شدن از سیطره بریتانیا بود و در کنار آن:

- ایجاد دولت مستقل مرکزی و پرهیز از قبیله گرایی؛
- آزاد کردن مشروطه‌خواهان و عدم ایجاد مزاحمت برای آنها؛
- تصویب نخستین قانون اساسی کشور در بیست و یکم حمل سال ۱۳۲۲ ش. در لویه جرگه جلال‌آباد؛
- تدوین نظامنامه‌ها شامل صدور تذکره و دریافت پاسپورت و نظامنامه‌های فروش املاک دولتی؛

- ایجاد تغییرات در طرز پوشش زنان و مردان و احداث مدارس جدید.

امان‌الله خان پس از روی کار آمدن، در اولین اقدام سیاسی خود دولت مارکسیستی شوروی را که تا آن زمان با هیچ کشور اسلامی رابطه نداشت، به رسمیت شناخت و با آن رابطه سیاسی برقرار کرد (Fayaz, 2015: 116-117).

با وجود تحسین او به سبب احساسات ناسیونالیستی افراطی‌اش، روایت غالب بر این باور است که امان‌الله از یک سو، فاقد درک کافی بود و از سوی دیگر، برنامه‌های مدرن‌سازی او برای افغانستان بسیار تندرانه به‌شمار می‌رفت. او نتوانست محافظه‌کاری و عقب‌ماندگی ذاتی جامعه سنتی خود را درک کند و از همین رو، اصلاحات ناسیونالیستی‌اش در افغانستان با شکست مواجه شد. دلیل ناکامی‌هایش آن بود که افغانستان کشوری با جامعه‌ای درون‌گرا بود (و همچنان هست) که با پیشرفت و اصلاحات همان آرمان‌هایی که امان‌الله به‌عنوان یک افغان اصیل در سر داشت مخالفت می‌ورزید (Shir, 2012: 50-51).

۱.۵. ساختار اجتماعی افغانستان در دوره امان‌الله خان

جامعه‌ای که امان‌الله خان در سال ۱۹۱۹ زمام امور آن را به دست گرفت، از لحاظ ساختاری، شباهت‌های زیادی با جامعه‌ای داشت که حدود ۱۷۰ سال پیشتر، احمدشاه ابدالی بنیان دولت افغانی را در آن نهاده بود. این جامعه، به لحاظ اجتماعی، جامعه‌ای قبیله‌ای و فئودالی با ساختار قدرت پراکنده و مبتنی بر روابط خانوادگی و قبیله‌ای بود. تنوع قومی و زبانی در کنار پیوند مذهبی مشترک اسلام سنی و شیعه از ویژگی‌های بارز آن به‌شمار می‌رفت. دولت مرکزی در این جامعه، نقش واسطه‌ای میان اقوام و قبایل مختلف را ایفا می‌کرد. ساختار قدرت در افغانستان آن دوران، اغلب در دست اشراف فئودال، روحانیان بلندمرتبه (ملایان و ملاکان) و اعیان و درباریان بود. فرهنگ و سنت‌های قبیله‌ای، نقش محوری در نظام اجتماعی و سیاسی ایفا می‌کرد و جامعه به‌طور کلی، جامعه‌ای سنتی و در مواردی، متعصب مذهبی توصیف می‌شد. آموزش آموزه‌های دینی با خرافات و باورهای محلی، از دیگر ویژگی‌های بارز فرهنگ این دوره بود. نقش زنان در عرصه‌های عمومی و سیاسی، به‌دلیل محدودیت‌های فرهنگی و سنت‌های قبیله‌ای، محدود بود و بیشتر به ازدواج‌های سیاسی، جاسوسی و نقش‌های غیرمستقیم محدود می‌شد. در بسیاری از مناطق، آداب و رسوم قبیله‌ای و تصمیم‌گیری‌های محلی (جرگه‌ها)، بر نهادهای قانونی و قضایی رسمی، غلبه داشت. مناسبات اجتماعی در افغانستان در این دوره‌ها کاملاً مبتنی بر نظام قبیله‌ای بود. در این دوران پادشاهان و درباریان، تمامشان از قوم پشتون و به رسوم پشتون والی^۱ معتقد بودند. به‌طور مثال اگر زنی شوهرش فوت می‌کرد، با اعضای دیگر فامیل همسرش ازدواج می‌کرد و زنان حق طلاق نداشتند. تا اینکه امان‌الله خان نظامنامه خانوادگی تصویب کرد. اما طبق رسوم پشتون والی، دولت هیچ حقی برای مداخله در امور خانوادگی ندارد و به‌دلیل اینکه حداکثر زنان و مردان افغانستان بی‌سواد بودند و دارای تعصب مذهبی این تغییر بنیادی و پایدار نبود. بنابراین می‌توان گفت که افغانستان در آستانه سلطنت امان‌الله خان، جامعه‌ای چندقومی، چندزبانه و با ساختار قدرت پراکنده بود که در آن سنت‌های قبیله‌ای و تأثیر مذهب، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت اجتماعی و سیاسی افراد و گروه‌ها ایفا می‌کرد. این ساختار اجتماعی پیچیده، زمینه را برای چالش‌های زیادی در مسیر مدرنیزاسیون و تغییرات اجتماعی دوران امان‌الله خان فراهم آورد (Nouri, 2021: 2-4).

۱.۱.۵. مطبوعات و شکل‌گیری فضای عمومی در افغانستان

در ابتدای سلطنت، امان‌الله خان رویکردی همراه با همدلی و همکاری نسبت به روشنفکران و

۱. پشتون والی به نظام و سنت رفتاری قبیله‌ای در میان پشتون‌ها گفته می‌شود.

فعالان سیاسی افغانستان اتخاذ کرد. وی با آزادی زندانیان سیاسی و مشروطه‌خواه از زندان‌های دوران حکومت پدرش، فضای سیاسی جدیدی را گشود. همکاری روشنفکران در امور دولتی نیز به‌عنوان یک سیاست مهم در دوران وی به چشم می‌خورد. برای مثال می‌توان به انتصاب تاج محمدخان پغمانی به سمت مدیر خارجه ولایت قطن و اعزام غلام محمدخان میمنگی، نقاش مشهور کشور، به آلمان برای تحصیل اشاره کرد. بازگشت غلام محمدخان و تأسیس مکتب نقاشی، از نتایج این سیاست بود. این فضای سیاسی باز و نسبتاً آزاد، به ظهور علنی گروه‌های سیاسی منجر شد که پیشتر به‌صورت مخفی فعالیت می‌کردند. هرچند تشکیل احزاب سیاسی به‌صورت قانونی رسمیت نداشت، اما گروه‌های مختلف، از جمله گروهی که خود را «جوانان افغان» نامیدند، آزادانه به فعالیت‌های سیاسی خود ادامه دادند. تصویب قوانینی در جهت آزادی مطبوعات و انتقاد از مقامات دولتی به‌ویژه به‌منظور مقابله با رشوه‌خواری، از دیگر نشانه‌های این رویکرد بود (Ghubar, 2014: 160).

دوران سلطنت امان‌الله خان، مرحله‌ای سرنوشت‌ساز در فرایند قانونگذاری و نهاده‌سازی ساختارهای اجتماعی در افغانستان بود. تصویب بیش از پنجاه مجموعه قوانین، از جمله قانون مطبوعات مصوب ۱۳۰۳ شمسی، تحولی بنیادین در نظام حقوقی کشور را رقم زد و آزادی بیان را به‌عنوان مفهومی نوین مطرح کرد. این دوره، به‌ویژه در زمینه قانونگذاری، یکی از درخشان‌ترین دوره‌های سیاسی و اجتماعی افغانستان محسوب می‌شود. با وجود چالش‌های فقر، گسترش مطبوعات و فعالیت‌های فرهنگی نخبگان، زمینه برای ترویج فرهنگ، آزادی بیان و نوگرایی فراهم شد. این تحولات نه تنها به تقویت گرایش‌های مدنی و گسترش آزادی‌های سیاسی منجر شد، بلکه فضای جدیدی را برای مشارکت مدنی و اندیشه‌های مدرن در جامعه افغانستان ایجاد کرد. ظهور اولین نشریه شخصی آزاد و نخستین محاکمه مطبوعاتی نشان‌دهنده این تحول بنیادین است که اهمیت آن در منطقه و آسیا نیز شایان توجه است (Tanvir, 1999: 75).

در این دوره، توجه به روزنامه‌نگاری به طرز چشمگیری افزایش یافت. اولین مجله زنان افغانستان با عنوان *ارشاد/نسوان* در این دوره منتشر شد که تحت نظارت ملکه ثریا، همسر امان‌الله خان، فعالیت می‌کرد و به‌عنوان نخستین رسانه ویژه زنان در تاریخ افغانستان شناخته می‌شود. قانون اساسی این دوره، بستر مناسبی را برای فعالیت نشریات مختلف فراهم آورد. در ماده ۱۱ این قانون، به آزادی مطبوعات اشاره شده است: «مطبوعات و اخبارات داخلی، مطابق نظامنامه مخصوص آن آزادند». از دیگر اقدامات امان‌الله خان، تأسیس ریاست مستقل مطبوعات بود که بعدها در سال ۱۳۴۳ شمسی، در دوران محمد ظاهرشاه به وزارت مطبوعات تبدیل شد. علاوه بر نشریات چاپی، دولت برای نخستین بار در افغانستان، سینما کابل، سالن تئاتر پغمان و دو کتابخانه بزرگ را راه‌اندازی کرد. همچنین در سال ۱۹۲۶، رادیو کابل فعالیت خود را آغاز کرد.

سیستم تلگراف نیز در شهرهای کابل، هرات و جلال‌آباد نصب و به بهره‌برداری رسید (Tavakol & Mousavi, 2017: 97).

در دوران سلطنت امان‌الله خان، فرهنگ افغانستان تحولات شگرفی را تجربه کرد که در آن نقش و جایگاه فرهنگ به صورت چشمگیری تغییر یافت. استقلال افغانستان، فرصتی برای شکوفایی فرهنگ سرمایه‌داری چابی فراهم کرد. دسترسی به اطلاعات و ایده‌های جدید، از طریق گسترش شایان توجه مطبوعات چابی، به صورت چشمگیری افزایش یافت. در این دوره، برخلاف محدودیت‌های پیشین، حداقل سیزده روزنامه مهم در سراسر افغانستان، از کابل تا ولایت‌های شرقی، شمالی و جنوبی، تأسیس شدند. هریک از این روزنامه‌ها، نمایانگر دیدگاه‌ها و منافع منطقه‌ای خاص خود بودند، و به انتشار ایده‌های ملی‌گرایی، مدرنیته و ملت‌سازی کمک می‌کردند. نشریات چابی، پل ارتباطی بین روشنفکران و نخبگان شهری افغانستان با اطلاعات و ایده‌های جدید جهانی بودند. این دسترسی به منابع سکولار و مدرن، به چالش کشیدن دیدگاه‌های سنتی و دینی و شکل‌گیری هویتی جدید ملی کمک کرد. در این میان، روشنفکرانی مانند میرغلام محمد، از این دسترسی به اطلاعات جدید به عنوان منبعی برای فهم (امور سیاسی، اجتماعی و اقتصادی) جهان و پیشبرد ایده‌های مدرن استفاده می‌کردند. اگرچه تعداد مطبوعات افغانستان در مقایسه با کشورهای همسایه کمتر بود، اما نفوذ آنها در شکل‌دهی به گفتمان عمومی و جهت‌دهی به تحولات فرهنگی این دوره انکارناپذیر است. در واقع، گسترش مطبوعات نشان از تلاش آگاهانه برای مدرن‌سازی جامعه و ایجاد هویت ملی جدید داشت و نقش فرهنگ در این پروژه به عنوان ابزاری برای انتقال ایده‌ها و ایجاد همبستگی ملی به خوبی قابل مشاهده است (Shir, 2012: 45-47).

۵.۱.۲. نظام آموزشی افغانستان در دوران حکومت امان‌الله خان

اصلاحات آموزشی و تأسیس مدارس مدرن به‌ویژه برای زنان در دوران سلطنت امان‌الله خان غازی از جمله دستاوردهای کلیدی و بی‌سابقه‌ای بود که تأثیر عمیقی بر ساختار اجتماعی و فرهنگی افغانستان گذاشت. این اصلاحات نشان‌دهنده رویکرد نوین شاه در مواجهه با چالش‌های تاریخی و اجتماعی کشور بود و هدف آن ارتقای آگاهی و توانمندی جامعه بود (Ruhani & Kohi, 2021: 2). در آن زمان، نظام آموزشی در افغانستان عمدتاً سنتی و محدود بود و اغلب زنان از تحصیل و آموزش محروم بودند. امان‌الله خان با درک اهمیت آموزش در توسعه اجتماعی و اقتصادی، اقدام به راه‌اندازی مدارس جدیدی کرد که در آنها به ارائه دروس روزآمد و علمی پرداخته می‌شد. در دوران سلطنت امان‌الله خان، اصلاحات بنیادینی در نظام آموزشی افغانستان صورت گرفت. یکی از اقدامات کلیدی، استخدام معلمان مصری و ترکی به منظور

ارتقای کیفیت آموزش و پرورش بود. به موازات این اقدام، طراحی نظام آموزش عالی به آلفرد فوچر، استاد دانشگاه سوربن و سرپرست هیأت باستان‌شناسی فرانسه در افغانستان، محول شد. تأسیس مدارس الگوبرداری‌شده از نظام‌های آموزشی آلمان، فرانسه و ترکیه، گامی دیگر در جهت نوسازی آموزش بود. اهداف این اصلاحات دوگانه بود: نخست، تربیت قشری روشنفکر و نخبه برای پیشبرد فرایند مدرن‌سازی و اصلاحات در کشور و دوم، پرورش نیروی انسانی متخصص و کارآمد برای اداره امور دولتی و تقویت دستگاه بوروکراسی.

به موازات این اقدامات داخلی، صدها دانشجوی افغانستانی با هزینه دولت برای تحصیلات عالی به کشورهای اتحاد جماهیر شوروی، آلمان، فرانسه، ایتالیا و ترکیه اعزام شدند. گفتنی است که بخشی از این دانشجویان را دانشجویان دختر تشکیل می‌دادند که اغلب به ترکیه اعزام می‌شدند. قانون اساسی مصوب این دوره نیز با تصریح بر اجباری بودن آموزش ابتدایی برای کلیه اتباع افغانستان در ماده ۶۸ (تعلیمات ابتدایی به کافه اتباع افغانستان اجباری است و نصاب‌های تعلیمی و تعلیم علوم مختلفه در نظامنامه‌های مختلف توضیح شده و تطبیق خواهد شد) (Taheri, 2024: 98-99). همچنان در این دوره سه مدرسه تحصیلات متوسطه را بنیان گذاشت، که هر کدام زبان خارجی متفاوتی را به‌عنوان وسیله آموزش استفاده می‌کرد. اولین مدرسه امانیه در سال ۱۹۲۲ تأسیس شد که بعد از سقوط امان‌الله خان به لیسه استقلال تغییر نام یافت و کلاس‌های این مدرسه به زبان فرانسه تدریس می‌شد. در سال ۱۹۲۳، لیسه امانی مبتنی بر مدل آلمانی پایه‌گذاری شد. این مدرسه بعداً به نام لیسه نجات تغییر نام یافت. لیسه امانی، تحت سرپرستی دکتر ایوان بود که پرسنل آن سه پروفیسور آلمانی و چند معلم افغانی بود. و سومین مدرسه به نام غازی یا پیروز در سال ۱۹۲۷ تأسیس شد که کلاس‌های آن به زبان انگلیسی برگزار می‌شد. در ماده ۶۸ قانون اساسی دولت آموزش ابتدایی را اجباری کرده و اقدام به ساخت ۳۲۲ باب مکتب ابتدایی کرد. در کنار این تربیت معلم هم و آموزش فنی تأسیس کرد.

وزارت معارف ۱۳۳ جلد کتاب درسی را به چاپ رسانید و در کنار این کارکرد اعزام دانشجویان به خارج بود که هم دختران و پسران را در برمی‌گرفت. ویژگی خوب امان‌الله خان در کنار بقیه ویژگی‌هایش تأکید فراوان بر گسترش سواد در بین مردم بود و همیشه مردم را تشویق می‌کرد که فرزندان‌شان را به مدرسه بفرستند و دارایی‌شان را در راه تربیت و آموزش فرزندان‌شان خرج کنند (Tawakkol & Mousavi, 2017: 97-100). بر اساس نخستین قانون اساسی افغانستان، تحصیل تا مقطع ابتدایی به‌عنوان یک الزام قانونی اعلام شد. در این زمینه در پایتخت کشور، علاوه بر تأسیس لیسه حبیبیه، لیسه‌های امنیه و امانی نیز با همکاری پروفیسوران فرانسوی و آلمانی و استادان داخلی تأسیس شد. به همت روشنفکران کشور، کتابخانه ملی در کابل تأسیس شد و دولت همچنین برنامه‌ریزی برای تأسیس دو کتابخانه دیگر را در نظر گرفت. علاوه بر این،

دولت اقدام به راهاندازی سینما در کابل و تئاتری در پغمان کرد. در این دوران، ۱۳ نشریه و مجله نیز با حمایت مالی دولت در کابل و ولایات مختلف منتشر شد. این اقدامات نشان‌دهنده توجه ویژه به توسعه فرهنگی و آموزشی در افغانستان در آن زمان بود (Ghubar, 2013: 157-158).

اولین مرکز آموزش سوادآموزی در سال ۱۲۹۷ خورشیدی، در مسجد پل خشتی کابل توسط امان‌الله خان تأسیس شد. وی با درک اهمیت آموزش و پرورش در فرایند نوسازی، ابتدا از دولت ترکیه و سپس از فرانسه درخواست همکاری در طراحی برنامه درسی نظام آموزشی افغانستان کرد. تأسیس مدارس متوسطه و حرفه‌ای جدید، به‌همراه اعزام دانشجویان افغان به خارج از کشور، جزء دیگر اقدامات وی برای تأمین نیروی انسانی متخصص و ماهر بود. در سال ۱۳۰۵، نظامنامه‌های جدید آموزشی تدوین و اجرا شد که به‌طور مشخص با نظام آموزش سنتی در تضاد بود (Fayyaz, 2015: 100).

۵.۱.۳. نقش زنان در دوران حکومت امان‌الله خان

زمانیکه امان‌الله خان به قدرت رسید، زنان افغان در جامعه هیچ حقی نداشتند. وی تلاش‌های زیادی برای تبلیغ خودآگاهی اجتماعی در میان زنان افغان کرد. از جمله ملکه ثریا در ۱۹۲۱ اولین مجله زن با نام هفته‌نامه ارشاد النسوان را بنیانگذاری کرد و توسط خانم طرزی اداره می‌شد که طرز عمل و پندهای مفیدی ارائه می‌کرد و در کنار این مشکلات اجتماعی و نقش زنان در جامعه را مورد بحث قرار می‌داد. در سال ۱۹۲۸ امان‌الله خان علیه حجاب زن، حمله مستقیمی کرد و نوشت که نصف ملت افغانستان (زنان) پنهان است (Taheri, 2024: 100). طرزی در سال ۱۹۱۲، نخستین قدم‌ها را در احقاق حقوق زنان برداشته بود. وی روش‌های قدیمی و سنتی افغانستانی را در مورد زنان در سلسله مقالاتی، که در سراج الاخبار به چاپ رسید، مورد بحث قرار داده بود. طرزی تأکید کرد که اسلام دین برابری برای مردان و زنان است. تمام تلاش آن در مقالات با هدف خودآگاهی زنان و اینکه احترام و اعتماد به زنان را ترویج کند و تحصیلات را برای زنان نسبت به مردان ضروری‌تر می‌دانست بود. امان‌الله خان هم تلاش زیادی کرد تا جایگاه و تعریف زن را در افغانستان تغییر دهد و با ساختارشکنی نابهنگام تحول بزرگی را در افغانستان ایجاد کند؛ به‌طور مثال ممنوع کردن ازدواج دختران نابالغ زیر ۱۸ سال و ادعای تساوی حقوق زن و مرد.

دولت به دستور شاه، و به‌منظور حمایت از حقوق زنان، انجمن حمایت از نسوان را تأسیس کرد. سرپرستی این انجمن بر عهده کبراجان، خواهر شاه، بود. از جمله وظایف اصلی این انجمن می‌توان به تشویق زنان به مبارزه با بی‌عدالتی‌های شوهران و نیز مقابله با حجاب و سنت‌های دست‌وپاگیر اشاره کرد، زیرا این موارد به‌عنوان موانع اصلی رشد و ترقی زنان مطرح بودند. یکی از مهم‌ترین اقدامات قانونی، تصویب نظامنامه خانوادگی بود که تنظیم نامزدی‌ها و ازدواج‌ها را به

عهده داشت. اجازه انتخاب شوهر از اقدامات دیگر بود که عناصر سنت‌گرا را به خشم آورد. گفته می‌شود که یکی از دلایل شکست اصلاحات امان‌الله خان هم بیش از همه ریشه در تغییراتی داشت که شاه در مورد زنان اعمال کرده بود (Tawakkol & Mousavi, 2017: 100-104).

امان‌الله به‌صراحت به مبارزه علیه حجاب و چندهمسری پرداخت و این اقدامات را در راستای پیشرفت اجتماعی و اقتصادی کشور می‌دانست. او در مراسم عمومی اعلام کرد که اسلام از زنان نمی‌خواهد که بدن خود را بیوشانند یا نوع خاصی از حجاب را برگزینند. این سخنرانی نه‌تنها انعکاسی از دیدگاه‌های مدرنیستی او بود، بلکه به‌خوبی نشان‌دهنده تمایل او به ایجاد تغییرات اجتماعی عمیق در فرهنگ عمومی افغانستان بود. پس از این سخنرانی، ملکه ثریا، همسر امان‌الله، حجاب خود را در انظار عمومی برداشت و سایر زنان حاضر در جلسه از این اقدام پیروی کردند. امان‌الله خان و ملکه ثریا با ترویج آموزش دختران، تغییرات شایان توجهی در زمینه تحصیل و مشارکت اجتماعی زنان ایجاد کردند. این تلاش‌ها به‌ویژه در دوره‌ای که زنان به‌سختی حق تحصیل داشتند، اهمیت زیادی داشت. در این زمینه ۱۵ دختر جوان در سال ۱۹۲۸ برای تحصیلات عالی به ترکیه فرستاده شدند که نشانی از جدیت حکومت در ارتقای سطح آموزشی زنان و باز کردن دروازه‌های دانش برای آنها بود. شرکت فعال زنان در سازمان‌ها و مؤسسات اجتماعی در دوران امان‌الله خان، ناگزیر به رشد نقش آنان در سیاست نیز انجامید.

بسیاری از زنان از خانواده امان‌الله به‌طور علنی در کارهای اجتماعی شرکت کردند و برخی از آنان به مقام‌های دولتی رسیدند. این تغییرات نه‌تنها به شکستن قیدوبندهای اجتماعی کمک کرد، بلکه زمینه‌ساز پذیرش بیشتر حقوق زنان در سطح اجتماعی و قانونی شد. در جشن سالگرد استقلال در سال ۱۹۲۶، ملکه ثریا در یک سخنرانی عمومی به اهمیت مشارکت زنان در فرایند ترقی و ساخت ملت اشاره و آنان را به مشارکت فعال دعوت کرد. این اقدام، عزم و اراده حکومت را برای تغییر وضعیت زنان و اعطای حقوق بیشتر به آنان تأکید می‌کرد (Ahmed-Ghosh, 2003: 4-6).

۵.۲. ویژگی‌های نظام حکومتی امان‌الله خان

افغانستان در آغاز سده بیستم از لحاظ رشد اجتماعی و اقتصادی نسبت به همسایگان خود به‌مراتب عقب‌افتاده‌تر بود و فئودالیزم در کشور حاکم بود. با وجود دیواری که بریتانیا به دور افغانستان ایجاد کرده بود (نفوذ بریتانیا و انزوای افغانستان)، اقتصاد جهانی به‌طور آهسته و تدریجی در حال ورود به این کشور بود. با روی کار آمدن امان‌الله خان زمینه ایجاد تغییرات اساسی در ساختار کشور فراهم شد. در همان اوایل ۱۹۱۹م وی مشخص کرد که هدفش تغییر و تبدیل افغانستان به کشور مدرن است. وی با به اشتراک گذاشتن دستگاه سلطنت با روشنفکران

افغانستان سبب شد کشور مدتی کوتاه از انزوای خارج شود و دروازه خود را به روی مدرنیت بگشاید. سفرهای امان‌الله خان به کشورهای اروپایی و ارتباطات گسترده با کشورهای جهان نقش مهم و تأثیرگذاری داشت. برای افغانستان در دهه سوم سده بیستم که بیشتر کشورهای اسلامی با مدرنیته فاصله زیاد داشتند، دستاورد بزرگی بود (Taheri, 2024: 95).

امان‌الله خان برای نخستین بار در تاریخ افغانستان قوای سه‌گانه را از هم تفکیک کرد و اولین مجلس را به نام شورای دولت که نیمی از آن انتخابی از طریق لویه جرگه و نیم دیگر اعضای آن از سوی شخص شاه منصوب می‌شدند، تشکیل داد. برای اولین بار کابینه در دولت امان‌الله خان ایجاد شد. امان‌الله خان دو دوره اصلاحات داشت که اصلاحات دوره اول وی از ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۴ بود. این دوره که با اعلان پادشاهی امان‌الله خان آغاز شد، پرثمرترین دوره اصلاحات وی بود؛ از جمله تشکیل کابینه یا هیأت وزرا که در ۱۹۱۹ اجرا شد. از مهم‌ترین ابتکار این دوره تصویب اولین قانون اساسی دولت بود. در کنار قانون اساسی پنجاه نظامنامه که موضوعات مختلف را از تشکیلات دولتی و نظام اجباری گرفته تا امور مربوط به خانه‌های بیلاقی پغمان در برمی‌گرفت.

این نظامنامه‌ها شامل نظامنامه مربوط به ثبت نفوس و صدور پاسپورت، نظامنامه فروش املاک دولتی، نظامنامه مالیات بر مواشی، نظامنامه جزای عمومی، نظامنامه مطبوعات، نظامنامه بودجه عمومی و غیره بود. تشکیل لویه جرگه نیز یکی دیگر از ابتکارات او به‌شمار می‌رفت، زیرا در آن زمان هیچ‌گونه مؤسسه انتخابی در کشور وجود نداشت و امکانات و تجربه لازم برای اجرای انتخابات اصولی نیز فراهم نبود. این مجلس نقش مثبتی به‌عنوان مجلس مؤسسان ایفا کرد. هرچند او به تقویت نیروهای مسلح که شرط اساسی اجرای اصلاحات بود توجه کافی نداشت، اما مقداری سلاح جدید، از جمله هواپیما، از خارج وارد کرد. با این حال، اقدام جدی برای آموزش افرادی که قادر به استفاده از این تجهیزات باشند، صورت نگرفت. در حوزه آزادی بیان که در نظامنامه اساسی ذکر شده بود، تلاش‌هایی صورت گرفت که به‌عمل درآمد. او درصدد بود تغییرات عمده‌ای در مدت زمان کوتاهی در زندگی ملی به‌وجود آورد؛ از جمله تغییر لباس سنتی مردم به لباس اروپایی، انتخاب پرچم جدید و آموزش مختلط دختران و پسران. علاوه بر این، اصلاحات مهمی همچون تأسیس پارلمان انتخابی و برگزاری امتحانات برای ملایان در لویه جرگه ۱۳۰۷ نیز به تصویب رسید (Farhang, 1992: 530-535).

۵.۲.۱. تدوین قانون اساسی

پیش از استقلال افغانستان در سال ۱۹۱۹ میلادی و در دوران سلطنت حبیب‌الله خان، افکار عمومی تا حدودی با مفهوم قانون آشنا شده بود. حبیب‌الله خان مجموعه‌ای از مقررات دولتی را با

عنوان «نظامنامه» در موضوعات مختلفی مانند ازدواج و نکاح، معارف، و گمرکات وضع کرده بود. با این حال، نخستین تلاش‌ها برای تدوین قانون اساسی در کشور توسط امان‌الله خان و پس از استقلال افغانستان آغاز شد. در ابتدا، متنی با عنوان «نظامنامه تشکیلات اساسی افغانستان» در سال ۱۲۹۹ شمسی (مطابق با ۱۹۲۱ میلادی) تدوین و به اجرا گذاشته شد. این نظامنامه شامل ۲۴۳ ماده و ۱۵ ضمیمه و تعدیل و توضیح بود. اگرچه این نظامنامه از نظر نام و شکل و همچنین از نظر محتوا به‌طور کامل مشابه قانون اساسی نبود، اما به‌عنوان پایه و اساس اولین قانون اساسی کشور عمل کرد و زمینه‌ساز تحولات بعدی در ساختار قانونی افغانستان شد (Adali, 2015: 52-53).

در سال ۱۳۰۱ ش (۱۹۲۲) آغاز تدوین و تصویب قوانین و نظامنامه‌ها در افغانستان در زمان حکومت امان‌الله خان است. در این سال برای نخستین بار طرح قانون اساسی افغانستان با عنوان «نظامنامه اساسی دولت علیه افغانستان» در ۷۳ ماده در دوران امیر امان‌الله خان تهیه شد و در زمستان همان سال ۱۰ حوت ۱۳۰۱ در لویه جرگه جلال‌آباد مرکب از ۸۷۲ نفر به تصویب رسید. این قانون اساسی در لویه جرگه ۲۰ سرطان الی ۹ اسد ۱۳۰۳ ش در پغمان با تعدیلات اندکی بازهم به تصویب رسید که در واقع دومین قانون اساسی شمرده می‌شود (Danesh, 2015: 18). در عرصه اداره دولت امان‌الله خان از همه بیشتر متوجه تحکیم بنیان وحدت ملی افغانستان شد. در ماده ۸ قانون اساسی آمده، همه افراد که در مملکت افغانستان هستند بلا تفریق دینی و مذهبی تبعه افغانستان گفته می‌شوند. در ماده ۹، آزادی حقوق فردی تأمین شده و در ماده ۱۶ گفته شده است که: کلیه اتباع افغانستان به حضور شریعت و نظامات دولتی در حقوق و وظایف مملکت حق مساوی دارند. در ماده ۲۴ قانون اساسی، شکنجه و انواع زجر ممنوع و مصونیت منزل و مکاتبات تأمین شد (Ghubar, 2014: 158).

قانون اساسی افغانستان که در سال ۱۹۲۳ به تصویب رسید، بر دو پایه اصلی اسلام، یعنی قرآن و حدیث استوار بود و تمام اختیارات حکومتی به پادشاه واگذار شده بود. بررسی‌ها و تحلیل‌های محققان بیانگر این است که این قانون با عدم مشارکت عمومی و غیبت نمایندگان مردم در ساختار خود، به‌ویژه در زمینه قانونگذاری، مشخص می‌شود. علما و روحانیان اسلامی به‌دلیل استفاده گسترده امان‌الله خان از نمادها و گفتمان‌های اسلامی، به‌ویژه اعلام جهاد علیه امپراتوری بریتانیا و تمایلات اسلامی او، از اقدامات و سیاست‌های وی حمایت کردند. بر اساس این قانون، شورای وزیران و شورای دولت تأسیس شدند. اگرچه مشروطه‌خواهان به‌دنبال پیاده‌سازی دموکراسی نمایندگی بودند، اما این ایده هیچ‌گاه به واقعیت نپیوست. دین اسلام به‌عنوان دین رسمی کشور اعلام شد و حمایت از اقلیت‌ها در مواد ۲، ۸ و ۱۵ قانون پیش‌بینی شد. افزون بر این پادشاه موظف به رعایت و ترویج قوانین شریعت بود (مواد ۴ و ۶).

با این حال، در عمل، حضور علما و قضات شرع در شورای دولت یا شورای وزیران، که مسئول تولید و تصویب قوانین بودند، وجود نداشت. سرانجام، این قانون اساسی تحت تأثیر شورش‌ها در سال‌های ۱۹۲۴ و ۱۹۲۹، به‌ویژه شورش خوست و قیام علیه امان‌الله خان به سرنگونی انجامید. پیش‌نویس جدیدی از نظام اقتصادی و مالیات پیشرفته که موجب خشم نخبگان مذهبی و قبیله‌ای شد، به آغاز شورش خوست انجامید. این تحولات از سوی مراجع مذهبی شرق کشور به‌عنوان اقداماتی غیرمعارف تلقی شد که در نتیجه آن، شورش به‌سرعت گسترش یافت. پس از یک سال درگیری، شهرت امان‌الله خان به‌عنوان قهرمان استقلال ملی شروع به کاهش یافتن کرد. در فاصله سال‌های ۱۹۲۶-۱۹۲۷، امان‌الله خان پس از خاتمه شورش‌ها، به اروپا سفر کرد. پس از بازگشت، او برنامه‌هایی شامل دموکراتیزه کردن افغانستان، سکولاریزه کردن دولت، اجباری کردن آموزش ابتدایی، ترویج تک‌همسری و آزادی‌های زنان را در مقابل جمعی از بیش از ۱۰۰۰ نفر از نخبگان ارائه داد. این پیشنهادها در نهایت از سوی مجمع قبیله‌ای که با حمایت رهبران مذهبی ملی پیگیری می‌شد رد شد. هرچند که یک جرگه کوچک‌تر به رهبری امان‌الله خان، اصلاحات پیشنهادی او را تصویب کرد، این موضوع به‌طور مستقیم به وقوع قیامی خشونت‌بار منجر گردید. طی این قیام، گروه‌های مختلف از جمله نخبگان قبیله‌ای و علما، علیه تغییرات و اصلاحاتی که بدون تأیید مردم و نخبگان صورت گرفته بود، به تضاد و نافرمانی برخاستند. این روندها و تحولات نشان‌دهنده چالش‌های عظیمی بودند که امان‌الله خان در مسیر مدرنیزاسیون و اصلاحات اجتماعی با آنها مواجه بود و در نهایت به عدم موفقیت در برقراری نظامی پایدار در افغانستان منجر شد (Hashimy, 2022: 8-10).

در مجموع، قانون اساسی امان‌الله خان، افغانستان را به‌عنوان یک دولت مستقل و پادشاهی معرفی کرد. این قانون برای نخستین بار حقوق اتباع را به رسمیت شناخت، اما نظام سیاسی آن متمرکز بر قدرت شاه بود. شاه به‌عنوان مقامی غیرمسئول با اختیارات ویژه، عملاً بسیاری از صلاحیت‌های اجرایی را نیز در دست داشت و از تعیین صدراعظم خودداری کرد. با وجود رویکرد اصلاح‌طلبی شاه، تصمیمات اغلب بر اساس سلیقه شخصی او بود و به‌دلیل عدم پاسخگویی وی در برابر هیچ مرجعی، قانون توانست کابینه را مسئول سازد. این موضوع به ادامه نظام اقتدارگرا و محدود شدن حقوق عمومی منجر شد (Adeli, 2015: 55-57).

۵.۲.۲. ساختار قدرت در دوران امان‌الله خان

نخستین قانون اساسی افغانستان در سال ۱۹۲۳، به‌رغم الهام‌گیری شایان توجه از قوانین اساسی فرانسه و ترکیه و تضمین برخی حقوق اجتماعی بنیادین نظیر آزادی مطبوعات، حق مالکیت خصوصی، حق آموزش، منع شکنجه و کار اجباری، از لحاظ ساختار قدرت، فاقد مفهوم تفکیک

قوا بود. این قانون اساسی، درحالی که شورای دولتی با کارکردهای مشورتی را ایجاد کرده بود، تمرکز قدرت را به طور چشمگیری در دستان شاه متمرکز می کرد. نبود تفکیک قوا در این قانون اساسی، به معنای نبود استقلال واقعی قوای مقننه و قضاییه از قوه مجریه (شاه) بود. شاه، با اقتدار مرکزی خود، نفوذ سران قبایل و رهبران مذهبی را به طور چشمگیری محدود کرد. علاوه بر این، این قانون اساسی هیچ گونه مرجع قانونگذاری مستقل را پیش بینی نکرده و ایجاد هرگونه دادگاه غیردولتی را ممنوع اعلام کرده بود. بنابراین، با وجود پیشرفت های چشمگیر در حوزه حقوق مدنی، نظام سیاسی افغانستان در آن دوره، از لحاظ ساختاری، به جای تفکیک قوا، نمونه ای از تمرکز قدرت در دست شاه را نشان می داد. این امر، علی رغم جنبه های موقتی قانون اساسی مذکور، نشان دهنده عدم توازن قدرت در سیستم حکومتی و محدودیت های موجود در زمینه حاکمیت قانون است.

قانون اساسی ۱۹۲۳ افغانستان به طور صوری دولت را به سه بخش هیأت وزراء، شورای دولت و محاکم تقسیم کرده بود، اما فاقد استقلال و تعادل قوا بود و ساختاری متمرکز را نمایش می داد. هیأت وزراء تحت ریاست شاه بود و نخست وزیری نیز قدرت اجرایی مستقلی نداشت. شورای دولت نقش مشورتی و بدون اختیار واقعی داشت. شاه بالاترین مقام اجرایی و دارای اختیارات قانونگذاری و قضایی بود و قدرت زیادی برای عفو و اعلام جنگ و صلح داشت. این تمرکز قدرت و نادیده گرفتن مراکز سنتی قدرت مانند بزرگان قبایل و پیشوایان دینی، یکی از عوامل سقوط حکومت امان الله خان در سال ۱۹۲۹ بود. خیزش مردمی در ۱۹۲۵ و اصلاحات قانونی نیز نتوانستند ثبات را به کشور برگردانند. این قانون اساسی، گام مهمی در راستای تأسیس حکومت مرکزی قوی و تقویت روابط آن با ولایات بود و به عنوان نشانه ای از پیشرفت در تأمین وحدت ملی تلقی می شد. امان الله خان به طور ضمنی امکان تفویض اختیارات را مطرح کرد، اما اصلاحات افراطی نظیر اجبار به پوشیدن لباس غربی و منع حجاب زنان در اماکن عمومی با مخالفت مردم و رهبران سنتی مواجه شد. همچنین تغییر روز تعطیلی از جمعه به پنجشنبه و شیوع فساد اداری در حکومت امان الله خان، به تضعیف این اصلاحات و در نهایت سقوط حکومت او منجر شد (Kaker et al., 2017: 21-22).

همچنین این قانون اساسی، به منظور تقسیم قدرت بین سه قوه اجرایی، قانونگذاری و قضایی، تصویب شد. با این حال، تفکیک قوا با چالش های زیادی روبه رو شد. قانون اساسی اختیارات شایان توجهی را به پادشاه واگذار کرد و شورای دولت برای کمک به پادشاه در حکمرانی تأسیس شد. با این حال، این شورا به طور کلی بر اساس وفاداری و نه شایستگی منصوب می شد و قدرت محدودی داشت. نفوذ علمای دینی در سیاست افغانستان نیز به تضعیف

تفکیک قوا انجامید. علما از امان‌الله خان حمایت می‌کردند، اما این حمایت‌ها به‌گونه‌ای صورت می‌گرفت که در نهایت اقتدار سیاسی را از قوا می‌گرفت (Amin, 2010: 48).

۵.۲.۳. تحولات اقتصادی افغانستان در دوره امان‌الله خان

دوره امان‌الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۹) فرصت‌های توسعه اقتصادی، اداری و اجتماعی برای افغانستان فراهم کرد. او اصلاحات مالی را به‌ویژه در مورد شفافیت مالیات‌ها و بهبود بودجه دولتی آغاز کرد. سیستم ثبت مالی مدرن در کابل معرفی شد و مدرسه‌ای برای تربیت کارشناسان برای مدیریت مالی و اداری تأسیس شد. این اصلاحات به سیستم جمع‌آوری مالیات مدرن‌سازی و تأمین بودجه ملی از منابع داخلی کمک کرد. با جدا کردن درآمدها و هزینه‌ها در سال‌های ۱۹۲۳ و ۱۹۲۴، بودجه دولتی به تعادل رسید و برای اولین بار پس از امپراتوری احمدشاه بابا، دولتی توانست بودجه ملی را به‌طور کامل از درآمدهای داخلی تأمین کند. با وجود این، کاهش تسهیلات و امتیازات به روحانیان و رهبران قبیله‌ای، آنها را به فضای مقاومت و نارضایتی از اصلاحات وا داشت. علاوه بر این، تحمیل مالیات‌های بالاتر و نظارت شدید دولت بر امور مردم، حساسیت‌های اجتماعی را در پی داشت.

اصلاحات اقتصادی و مدیریتی در دوره امان‌الله خان به‌مراتب تأثیرگذارتر از اصلاحات اجتماعی بود. پیش از این دوره، بخش‌های اداری و اقتصادی افغانستان با چالش‌های زیادی روبه‌رو بودند و ساختار اقتصادی سده نوزدهم نقطه عطفی برای توسعه محسوب می‌شد. با ورود به حیات سیاسی مستقل پس از استعمار بریتانیا و قطع حمایت‌های مالی این کشور، دولت افغانستان به جست‌وجوی منابع مالی از کشورهای دیگر پرداخت. جنبش امانی^۱ با رویکردی نظام‌مند به تأسیس شرکت‌ها و نهادهای تجاری جدید در بخش‌های خصوصی و دولتی اقدام کرد. این تحولات به ظهور شرکت‌های خصوصی و دولتی مانند امانیا و سمر و همکاری با شرکت‌های بین‌المللی انجامید و زمینه جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی فراهم شد، به‌طوری‌که افغانستان به بازار اقتصادی اروپا متصل شد.

پروفسور محمد بشیر، نویسنده و اقتصاددان معتبر، در پژوهشی که به مناسبت صدمین سالگرد استقلال افغانستان منتشر کرد، اذعان کرد نگاهی به تاریخ اصلاحات اقتصادی و فرایند مدرنیزاسیون افغانستان نشان می‌دهد که بهترین دوره در این زمینه، دوره امان‌الله خان بود. این اصلاحات موجب افزایش درآمد دولت شد و بودجه ملی به‌طور کامل از منابع داخلی تأمین شد،

۱. نهضت امانی در بنیاد خویش جنبشی به‌سوی مدرن ساختن جامعه بوده و گرایشی به‌سوی گونه‌ای جامعه سکولار داشته است.

به طوری که درآمد سالانه از ۸۰ میلیون به ۱۸۰ میلیون افغانی افزایش یافت. این افزایش شایان توجه، گویای اهمیت و اثرگذاری اصلاحات اقتصادی بر ساختار مالی کشور است (Stanikzai *et al.*, 2022: 3-6).

دوره امان‌الله خان در افغانستان با اصلاحات اقتصادی مواجه شد. سیستم جدید مسکوکات بر مبنای اعشاری، تبدیل دفاتر از روش رقوم به جدول و تدوین بودجه به تسهیل فعالیت‌های تجاری و اقتصادی کمک کرد. همچنین مسیرهای اصلی بازسازی و ترمیم شدند، و ارتباطات تلگرافی بین کابل و مراکز بین‌المللی برقرار شد. سیاست اقتصادی امان‌الله خان بر توسعه صادرات، محدودسازی واردات و ایجاد صنایع تمرکز داشت. این تلاش‌ها به تحولی کیفی در اقتصاد کشور انجامید و از انزوای اقتصادی کشور جلوگیری شد (Farhang, 2012: 601-604).

امان‌الله خان محدودیتهایی بر واردات و مشوق‌هایی برای تولیدات داخلی اعمال کرد و توافقنامه‌هایی با شوروی و آلمان برای استخراج منابع معدنی، مانند نفت و لاجورد منعقد کرد. همچنین کارخانه ذوب‌آهن احداث شد و معادن زغال‌سنگ و آهن توسعه یافت. تأسیس اولین نمایشگاه ملی صنعت در کابل نیز گام مهمی در توسعه صنعتی کشور بود و کارشناسان خارجی نقش مهمی در این اصلاحات ایفا کردند. در سال ۱۳۰۲ هجری قمری (۱۹۲۳م)، قوانین خاصی برای ساماندهی امور کشاورزی و مالیاتی وضع شد و قانون اداری در سال ۱۳۰۱ هجری قمری (۱۹۲۲م) تصویب شد که وظایف مقامات دولتی را مشخص می‌کرد. قانون توسعه صنعتی نیز در سال ۱۳۰۰ هجری قمری (۱۹۲۱م) به هدف حمایت از رشد صنایع داخلی تدوین شد (Monib, 2024: 11-12).

۵.۲.۴. سیاست خارجی دوره امان‌الله خان

امان‌الله خان سعی کرد انزوایی سنتی کشور را با ادعای بی‌طرفی و بین‌المللی‌گرایی در سال‌های پس از استقلال پایان دهد و به‌طور بنیادینی کشور را مدرن کند. به‌عنوان یک قهرمان ملی و اصلاح‌طلب متعهد، او توجه خود را به اصلاحات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی با دیدگاهی وسیع از مدرنیزاسیون معطوف کرد. سیاست‌های او به‌سرعت و به‌طور رادیکال اجرا شدند، زیرا او تغییرات چشمگیری در هر دو حوزه سیاست خارجی و داخلی ایجاد کرد (Azizi & Haruna, 2007: 8-9). تا پیش از اعلام استقلال افغانستان توسط شاه امان‌الله، سیاست خارجی این کشور تحت نظارت مستقیم امپراتوری بریتانیا قرار داشت. با اعلام استقلال، افغانستان توانست روابط مستقیم خود را با سایر کشورها برقرار کند. شاه امان‌الله، هرچند وارث یک سلسله استبدادی بود، اما به‌عنوان یک رهبر ترقی‌خواه، ایده‌های نوگرایانه را در نظام طبقاتی و تباری و در جامعه‌ای که به‌شدت تحت تأثیر سنت‌ها بود، به آزمایش گذاشت. از این‌رو، تدوین

نخستین پایه‌های روابط و سیاست خارجی افغانستان به دوره امانی و زمان حکومت شاه امان‌الله خان بازمی‌گردد. این دوره نقطه عطفی در تاریخ دیپلماسی افغانستان محسوب می‌شود، جایی که تلاش‌های اولیه برای ایجاد یک سیاست خارجی مستقل و مدرن آغاز شد.

محمود طرزی به‌عنوان وزیر امور خارجه در نخستین کابینه شاه امان‌الله خان منصوب شد و رهبری سیاست خارجی افغانستان را در دوران تجدد و مشروطیت بر عهده گرفت. پس از استقلال افغانستان، هیأتی به رهبری محمدولی خان به اروپا و ایالات متحده اعزام شد که به تقویت دیپلماسی فعال کشور کمک کرد و افغانستان را به‌عنوان یک کشور مستقل معرفی کرد. در این دوران، دولت افغانستان موفق به تأسیس نمایندگی‌های سیاسی و سفارتخانه‌ها در برخی کشورهای اروپایی شد و به‌تبع آن، شوروی و بریتانیا نیز نمایندگی‌های خود را در کابل راه‌اندازی کردند. این تحولات موجب گسترش روابط افغانستان با کشورهای دیگر در زمینه‌های فرهنگی، آموزشی و اقتصادی شد.

سیاست خارجی افغانستان در دوره امانی، علاوه بر تأمین روابط رسمی با کشورهای مختلف، ویژگی‌های برجسته‌ای نیز داشت. پس از کسب استقلال در سال ۱۹۱۹، افغانستان به‌عنوان حائلی میان رقابت‌های بریتانیا و روسیه قرار گرفت. با وجود تهدیدات ناشی از این رقابت، شاه امان‌الله خان با اتخاذ سیاست بی‌طرفی، توانست این چالش را به فرصتی برای تقویت موقعیت سیاسی افغانستان تبدیل کند و از هر دو قدرت امتیازات و همکاری‌های لازم را به‌دست آورد. همچنین با وجود رویکرد سکولاریستی امان‌الله خان در اصلاحات داخلی، او در عرصه سیاست خارجی به ادعای امارت مسلمانان تأکید داشت. پیروزی در جنگ سوم افغانستان-انگلیس، به تقویت جایگاه او در جهان اسلام کمک کرد، همچنین روابط نزدیک با کشورهای اسلامی نظیر ایران و ترکیه را در دستور کار داشت (Rahmani & Hosseini, 2012: 33-37).

امان‌الله خان به‌طور فعال روابط دیپلماتیک با بسیاری از کشورهای معتبر جهان برقرار ساخت. سفر او به اروپا و ترکیه در سال ۱۹۲۷، که در آن تحت تأثیر اصلاحات و رویکرد سکولاریستی مصطفی کمال آتاتورک قرار گرفت، به منبعی برای الهام‌بخشی در تدوین برنامه‌های مدرن‌سازی افغانستان تبدیل شد. یکی از شخصیت‌های کلیدی در این فرایند، محمود طرزی، وزیر امور خارجه و پدرزن امان‌الله خان بود، که حامی تحصیل دختران و آموزش مدرن خوانده می‌شد. طرزی علاوه بر ترویج آموزش، بر توسعه تجارت با کشورهای اروپا و آسیا تأکید داشت و با ایجاد ساختارهای جدید، زمینه برابری و دسترسی به فرصت‌های اقتصادی را تسریع بخشید. این تحولات نه‌تنها به نوسازی افغانستان کمک کرد، بلکه نمایانگر تغییرات بنیادین در ساختار اجتماعی و اقتصادی کشور نیز بود.

سیاست خارجی افغانستان تحت تأثیر رقابت‌های شدید بین اتحاد جماهیر شوروی و بریتانیا، معروف به «بازی بزرگ»، قرار داشت. هر دو قدرت در تلاش بودند تا نفوذ خود را بر افغانستان گسترش دهند. این رقابت‌ها به ناهماهنگی‌هایی منجر می‌شد، اما به‌طور کلی به نفع منافع افغانستان تمام می‌شد. امان‌الله خان بر توسعه نیروی هوایی محدودی که از سوی شوروی تأمین می‌شد، تأکید داشت تا قدرت نظامی کشور را افزایش دهد و موقعیت افغانستان را در میان این رقابت‌ها تقویت کند. این ابتکار نشان‌دهنده راهبردهای نوین نظامی و نقش مهم افغانستان به‌عنوان یک بازیگر سیاسی در آن زمان بود (Barech, 2014: 2-3).

سفرهای پرشکوه اروپایی امان‌الله در دوران حکومت وی، موفقیتی چشمگیر برای شخص او به‌شمار می‌رفت. او با کسب تجربه‌ای دست‌اول از تمدن نوین، ده‌ها پیمان‌نامه اعم از مهم و کم‌اهمیت را به امضا رساند و جایگاه افغانستان را در عرصه بین‌المللی تثبیت کرد. این اشتیاق وافر او به شناساندن افغانستان بود که او را بر آن داشت تا پیمان‌های استرداد مجرمان و معاهدات رسمی دوستی را با کشورهایی چون فنلاند، سوئیس، بولیوی، لتونی، لیبیا و لهستان به امضا برساند. او در این سفر توانست توجه کشورهای آلمان، ایتالیا و فرانسه را به توسعه اقتصادی افغانستان و موقعیت راهبردی آن به‌عنوان دروازه‌ای به سوی هند جلب کند.

در طول این سفر، امان‌الله اقدام به تهیه تجهیزات نظامی کرد و از تخصص تکنیسین‌های ایتالیایی، آلمانی و فرانسوی بهره برد. علاوه بر این، هدایای ارزنده‌ای از جمله ۱۳ فروند هواپیما، دو دستگاه تراکتور و یک دستگاه رولز رویس از سوی کشورهای میزبان دریافت کرد. سفر بزرگ امان‌الله، دوران انزوای این کشور محصور در خشکی را پایان بخشید و دریچه‌های جدیدی از علاقه و توجه جهانی را به سوی افغانستان، فراتر از سلطه بریتانیا، گشود (Raja, 1996: 109-111).

امان‌الله خان با هدف حفظ تعادل در روابط خارجی، سه هدف اصلی را دنبال می‌کرد:

– ایجاد بسترهای برابر برای همکاری و جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی؛

– اجتناب از وابستگی نظامی یکجانبه به قدرت‌های بزرگ؛

– کاهش تنش در روابط با قدرت‌های بزرگ.

غلام محمد غبار در کتاب *افغانستان در مسیر تاریخ* به تلاش‌های امان‌الله برای تقویت منابع انسانی از طریق اعزام دانشجویان به کشورهای پیشرفته اشاره دارد. طبق اطلاعات وزارت آموزش و پرورش، دانشجویانی به آلمان، فرانسه، ایتالیا و ترکیه فرستاده شدند و برنامه‌ریزی برای اعزام دختران افغان به ترکیه و دانشجویان نظامی به انگلستان نیز انجام شد. امان‌الله همچنین در تلاش برای فراهم کردن فرصت‌های برابر اقتصادی، از همکاری با کشورهای خارجی حمایت می‌کرد. در سفر شش‌ماهه‌اش به روسیه و اروپا در سال ۱۹۲۸، او درباره ساخت جاده‌ای از آمودریا

به کابل و طرح ساخت راه‌آهن با همکاران آلمانی و فرانسوی صحبت کرد. با وجود تجارب منفی ناشی از استعمار و جنگ با بریتانیا، وی تمایلی به ادامه تنش نداشت و به مذاکرات میان دو کشور، که به امضای توافقنامه ۲۲ نوامبر ۱۹۲۱ منجر شد، روی آورد (Yawar, 2024: 7-8).

جدول ۱. دیالکتیک جامعه و حکومت در دوره امان‌الله خان

دوره تاریخی	ویژگی‌های جامعه	ویژگی‌های حکومت	نوع دولت
امان‌الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۹)	اسلام سیاسی رادیکال، سنتی و خردگیز، بنیاد، ملاها و روحانیون محافظه‌کار، نفوذ قدرتمندان محلی، نفوذ فرهنگ و سنت‌های قبیله‌ای، مخالفت با اصلاحات، نفوذ قدرت دینی و مذهبی در افغانستان، عقب‌ماندگی اقتصادی و اجتماعی	تلاش برای اصلاحات مدرن سطحی، پرشتاب، سنت‌ستیزانه، غیرکارشناسانه، سکولاریسم رادیکال و بنیادگرایانه، توسعه نهادهای سیاسی، تحول در سیاست خارجی، تمرکز قدرت، مقاومت در برابر سنت‌ها، شکست در تثبیت قدرت	دولت استبدادی ولی گام‌های به سمت مشروطیت برداشت. در نهایت به لویاتان غایب منجر شد.

منبع: نویسندگان

۶. نتیجه

حکومت امان‌الله خان در افغانستان در تلاش برای مدرن‌سازی کشوری با ریشه‌های عمیق سنتی و قبیله‌ای، با چالش‌های زیادی روبه‌رو بود. ساختارهای قبیله‌ای و قومیت‌گرایی از عوامل کلیدی در تثبیت قدرت سیاسی در افغانستان بودند و مانع از شکل‌گیری یک دولت ملی واحد و کارآمد شدند. این ساختارها وفاداری‌های محلی را بر وفاداری ملی مقدم می‌داشتند، که هرگونه تلاش برای تمرکزگرایی و مدرن‌سازی را به چالش می‌کشیدند. تلاش‌های امان‌الله خان برای آزادسازی مذهبی که به دیدگاه‌های غیرحنفی نزدیک بود، موجب خشم روحانیان سنتی و اکثریت اهل سنت شد. در عرصه مشروطیت، امان‌الله خان با تدوین قانون اساسی و تلاش برای ترویج آزادی‌های اساسی و حقوق شهروندی، گامی در جهت ایجاد یک دولت مشروطه برداشت. امان‌الله خان همچنین پایه‌گذار دیپلماسی مدرن در افغانستان بود و سعی کرد تا روابط مستقل و فعالی با کشورها برقرار کند. اما به دلیل مقاومت‌های اجتماعی و ضعف در ساختارهای دولتی، تلاش‌های مدرن‌سازی او ناکام ماند. تغییرات سریع و تحمیل مدرنیته بدون در نظر گرفتن شرایط اجتماعی و فرهنگی، واکنش‌های منفی جامعه را به همراه داشت و در نهایت به سرنگونی وی انجامید. حکومت امان‌الله خان نشان‌دهنده این واقعیت است که مدرن‌سازی در جوامع با ساختارهای سنتی و قبیله‌ای قوی، نیازمند رویکردی تدریجی و محتاطانه است. مقاومت در برابر تغییر در این جوامع امری طبیعی است و هرگونه تلاش برای مدرن‌سازی باید به شرایط فرهنگی،

اجتماعی و سیاسی جامعه توجه داشته باشد تا بتواند به موفقیت دست یابد. در پایان، حکومت امان‌الله خان، نشان‌دهنده چالش‌های عمیق و تناقضات در ایجاد یک دولت مشروطه و مدرن در افغانستان بود. با وجود تلاش برای ترویج آزادی‌های اساسی و حقوق شهروندی، اما در عمل خود، او به شیوه‌های استبدادی متوسل شد. در دوره امان‌الله خان، قدرت به‌شدت در دست پادشاه و حلقه نزدیکان او متمرکز بود و نهادهای مستقل و دموکراتیک وجود نداشتند. دولت امان‌الله خان مخالفان خود را سرکوب کرد و در برابر مردم پاسخگو نبود و تصمیمات مهم بدون مشورت با مردم یا نمایندگان آنها اتخاذ می‌شد. تحلیل ما بر اساس چارچوب نظری عجم‌اوغلو و رابینسون، نشان می‌دهد که مشکل اصلی حکومت امان‌الله خان یک ناراستایی بنیادی بود. او به اشتباه فرض کرد که جامعه افغانستان جامعه ضعیفی است و در نتیجه دیالکتیک پروژه لویاتان استبدادی ناکام ماند و حکومت امان‌الله خان مصداق روشنی از بازگشت به لویاتان غایب شد.

تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌کند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت کرده است.

سپاسگزاری

با سپاس فراوان از دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران که میراث‌دار مدرسه علوم سیاسی است و دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد که میراث‌دار فردوسی و نظام الملک است. سپاسگزار مدیرمسئول و سردبیر و هیأت تحریریه و خانم ملیحه علی مدیر داخلی فصلنامه سیاست هستم. همین‌طور قدردان همسر فاطمه ذوالفقاریان و پدرم حسین اسلامی و مادرم مهوش غنی‌زاده هستم که زمانی که برای آنان باید سپری می‌شد برای علم و آبادانی کشور گذاشتم. این مقاله را به دختران شجاع و فارسی‌زبانان افغانستان تقدیم می‌کنم.

References

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2022). Non-modernization: Power-culture trajectories and the dynamics of political institutions. *Annual Review of Political Science*.
- Adeli, Z. (2015). "Post-Colonial Situation and Plurality of Afghanistan's Constitutions," Kabul: Katib University Publications.
- Ahmed-Ghosh, H. (2003). A History of Women in Afghanistan: Lessons Learnt for the Future. *Journal of International Women's Studies*,

- Azizi, M., & Haruna, S. (2007). What, How and Why Happened in Afghanistan?: A Study of Political Economic History of the Early 20th Century. *Journal of the Okayama University Economic Society*.
- Danish, S. (2015). *Complete Text of the Constitutions of Afghanistan (Ten Constitutions from 1301 to 1382)*, Kabul Ibn Sina University Publications.
- Farhang, M. M. S. (1992). *Afghanistan in the Last Five Centuries*. Dakhshesh Publications.
- Farhang, M. M. S. (2012). *Afghanistan in the Last Five Centuries*. Tehran: Erfan Publications.
- Fayyaz, A.A. (2015). *Contemporary History of Afghanistan from Ahmad Shah Durrani to the Fall of the Communists*. Ferdowsi University Publications.
- Ghubar, M. G. M. (2014). *Afghanistan in the Course of History*. Saeed Publications..
- Hashimy, S. Q. (2022). The Constitutional Failures in Afghanistan: A Narrative of Agonising Constitutional Death. *The Indian Journal of Politics*
- Matera, R. (2022). Using Acemoglu and Robinson's concept to assess Leviathans in CECCs in the long term. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, Lodz University Press..
- Monib, A. (2024). *A historical look at the reforms of Amir Amanullah Khan*. Department of History, Faculty of Social Science, Kabul Education University, Afghanistan.
- Nouri, S. (2021). Explanation and Analysis of the Cultural and Social Status of Women in the Era of Amanullah Khan and Mohammad Zahir Shah. *Women's Voices Quarterly*.
- Rahmani, A. N., & Hosseini, A. (2012). *After Isolation: Analyzing Afghanistan's Foreign Policy Post-Taliban*. Kabul Center for Strategic Studies Publications.
- Raja, W. (1996). *a political biography of king amanullah khan*. centre of advanced study department of history aligarh muslim university aligarh (indu).
- Ruhani, M., & Kohi, S. (2021). *Afghanistan's achievements in the era of Amanullah khan*. Bamyán University. Afghanistan, Bamyán.
- Sajadi, S. A. Q. (2012). *Political Sociology of Afghanistan*. Khatam al-Nabiyeen Higher Education Institute Publications.
- Sarhadi, R., & Najafzadeh, M. (2023). Analysis of the Power Relationship between the State and Society during the Transition to Democracy: Case Study of the Constitutional Movement. *Political Science Research Journal*.
- Shir, J. (2012). *Nationalism in Afghanistan: Colonial knowledge, education, symbols, and the World Tour of Amanullah Khan, 1901-1929*. James Madison University.

- Stanikzai, A., Shinwari, F. G., & Hemat, T. (2022). Introduction to Ghazi Amanullah Khan's Administrative and Economic Reforms. *American Journal of Social Development and Entrepreneurship (AJSDE)*.
- Taheri, M. H. (2024). *Foundations of the Ideological Developments of Contemporary Political Afghanistan*. Nagah-e Moaser Publishing.
- Tanvir, M. H. (1999). *History and Journalism of Afghanistan*. Holland: Institute for Research and Reconstruction of Afghanistan.
- Tawakkol, Mousavi, (2017). *Enlightenment in Afghanistan: A Sociological Perspective*. Sociologists Publications.
- Hadian, H. (2009). Structural weakness of nation-state building in Afghanistan. *Rahbord Scientific Quarterly*.
- Barech, F. M., & Barech, K. U. (2014). A study of Ghazi Amir Amanullah Khan's domestic and foreign policies in Afghanistan: Historical overview. *Bilingual/Bi-annual Pakistan Studies English/Urdu Research Journal*.
- Amin, A. (2010). The Role of the Ulema in Afghan Politics. *Journal of Afghan Studies*.
- Hosseini, J. (2012). State-building in Afghanistan in the structural realist approach. *Politics Quarterly, Journal of the Faculty of Law and Political Science*.
- Suhrke. (2013). *State-building in Afghanistan: An engagement*.
- Rahimi. (2019). *A critique of the system's structure in Afghanistan*.
- Ebrahimi, Y. (2020). *The difficulty of political development in Afghanistan: The confrontation between a centralized state and a decentralized society*.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Crown Business.
- Mashreghi, Y. (2010). *Crisis of national identity in Afghanistan: Approaches and solutions*. Saeed Publications.
- Kakar, K., Kraemer, T., & Rawoufi, H. (2017). *Evolution of the executive branch in Afghanistan: A look at the past and recommendations for the future*. Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU).
- Corna, L. (2004). *Afghanistan*. (F. Shadab, Trans.). Qoqnoos Publications.

COPYRIGHTS

©2023 by the University of Tehran. Published by the University of Tehran Press. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

